

УМОВИ ВЖИВАННЯ НАЗИВНОГО ТА ОРУДНОГО ПРЕДИКАТИВНИХ У СКЛАДЕНОМУ ІМЕННОМУ ПРИСУДКОВІ

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана гуманітарно-педагогічного факультету з наукової роботи
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ)
E-mail: lucynka@ukr.net

Анотація. У статті зреферовано основні погляди мовознавців щодо розвитку умов уживання називного та орудного предикативного в складеному іменному присудкові української мови протягом кінця XIX – початку XXI ст. Встановлено, що 1) орудний предикативний у сучасній українській мові поряд із називним є нормативний; 2) називний предикативний (незалежно ні від морфологічного вираження іменної частини складеного присудка, ні від граматичного оформлення дієслівної зв'язки **бути**) вважають національно маркованою синтаксичною особливістю української мови; 3) предикативні конструкції **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** спочатку сприймали як синонімічні, а на сучасному етапі розвитку мовознавчої думки їх кваліфікують як варіантні. Визначено, що умови вживання предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** протягом кінця XIX – початку XXI ст. уточнювали, деталізували, дотримуючись основних позицій, викладених у працях мовознавців 20-их – 30-их рр. XX ст. Рекомендовано перевагу надавати предикативній конструкції **бути + Н. в.**, а орудний предикативний вживати, якщо група присудка містить додаток, виражений родовим відмінком із прийменниками **у/в, для,** або обставину часу, прислівник **ще, також, знов,** а також якщо іменна частина складеного присудка розташована препозитивно щодо дієслівної зв'язки **бути**.

Ключові слова: предикат, складений іменний присудок, називний предикативний, орудний предикативний, семантичний критерій

Актуальність (Introduction). Питання складеного іменного присудка як різновиду аналітичної предикативної конструкції і семантико-граматичної єдності, граматичних форм призв'язкового іменного компонента, стилістичного функціонування тощо досі є актуальні, дискусійні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Ці проблеми час від часу стають предметом дослідження (наприклад, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, А. Загнітко, Н. Іваницька, Н. Мединська, В. Олексенко, О. Сулима). І хоча іменний складений присудок виявляє велику різноманітність морфологічних типів, проте власне присудкові форми (називний, орудний, знахідний відмінки і знахідний відмінок із прийменником **за**) стали і предметом наукових розвідок, і наукових дискусій, бо саме з ними асоціюється зазначений структурний тип присудка та функційні межі його поширення [1, с. 23].

Мета (Purpose). Мета пропонованої розвідки – простежити розвиток поглядів мовознавців щодо умов уживання називного та орудного предикативного в

складеному іменному присудкові української мови протягом кінця XIX – початку XXI ст.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, метод компонентного аналізу, зіставний метод, типологічний метод, структурний метод.

Результати (Results). Зафіксувавши наприкінці XIX ст. появу та вживання в українській мові, крім предикативних конструкцій **бути + Н. в.**, **бути + + за З. в.**, **бути + у / в + М. в.**, для вираження певної ознаки предмета конструкції **бути + О. в.**, мовознавці розпочали дискусії щодо умов використання двох із них – **бути + Н. в.** і **бути + О. в.**

Історія розвитку поглядів на можливість / неможливість уживання **бути + Н. в.** і **бути + О. в.**, на розрізнення специфічних значень цих конструкцій нетривала й обмежується XX і XXI ст., однак ми можемо виокремити три періоди, кожен із яких має свої особливості.

У *перший* період спостерігаємо боротьбу між двома протилежними поглядами: визнання і заперечення предикативної конструкції **бути + О. в.** Цей період охоплює кінець 10-их – початок 30-их рр. XX ст., період, найменований «золотим десятиліттям», що в ньому вільно конкурували різнополярні, різновекторні думки.

Більшість мовознавців загалом визнавали синонімічність розглядуваних конструкцій⁴ (Ф. Гартнер, П. Горецький, Гр. Іваниця, О. Курило, І. Огоновський, О. Синявський, Є. Тимченко, Ів. Шаля), а М. Перегінець вважав орудний предикативний прогресивнішою формою: «...конструкції з формами орудних треба визнати за прогресивніші супроти конструкцій з формами називних предикативних. Твердження про неприродність і штучність орудних предикативних безпідставні, конструкції бо з орудним являють цілком натуральне й вище прагнення диференціювати паралельні функціональні й формальні мовні типи, цебто удосконалювати їх двосторонньо» [9, с. 253].

Натомість С. Смеречинський, М. Сулима, І. Огієнко гостро виступали проти вживання предикативної конструкції **бути + О. в.** в українській мові, пояснюючи наявність орудного предикативного іншомовними впливами. Наприклад, на глибоке переконання С. Смеречинського, «перевага називного та прикметникових конструкцій – це така для української мови характеристична прикмета, що далі оминати й недобачати її вже не можна» [12, с. 80]. Дискусію щодо можливості / неможливості, нормативності / ненормативності **бути + О. в.** в українській мові так і не закінчили.

У цей період окреслилися і два види умов уживання предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** – семантичний і формально-граматичний.

До семантичних умов мовознавці зараховували якість позначуваної предикативної ознаки: 1) називний предикативний використовують, коли мовець прагне передати істотну, незмінну ознаку, 2) тимчасову, неістотну, змінну ознаку вербалізує орудний предикативний. Проте О. Курило, О. Синявський, В. Сімович, Є. Тимченко висловлювали думку, що називний предикативний іменника може виражати як істотну, незмінну, так і неістотну, змінну ознаку, тобто не має застережень щодо свого вживання і мовець вільно може обирати одну з двох [7, с. 94; 10, с. 217–227; 11, с. 367; 15, с. 17–18].

До формально-граматичних умов зараховували для називного предикативного 1) виражений займенниками **то**, **це** підмет; 2) умовний спосіб

⁴ Синявський О. вважав предикативні конструкції **бути + Н. в.**, **бути + + за З. в.**, **бути + у / в + М. в.** рівнозначними, тобто варіантними [10, с. 225].

вираження дієслівної зв'язки **бути**; 3) імпліцитну дієслівну зв'язку теперішнього часу (**є**) [7, с. 95; 15, с. 18]. Пор.: [10, с. 226]. Впливає на вибір відмінка і морфологічне вираження призв'язкового компонента: 1) якщо призв'язковий компонент – іменник, то мовець відповідно від комунікативних інтенцій або власних уподобань може обрати одну з-поміж трьох форм; 2) якщо ж призв'язковий компонент – прикметник або дієприкметник, то переважає називний предикативний.

Другий період в історії розвитку поглядів на умови вживання **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** був найдовшим. Його початок, на нашу думку, пов'язаний з виходом 1933 року «Резолюції Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній» [16, с. 148–152], «викривальних» статей Н. Кагановича «Проти «народництва» в мовознавстві» [4], П. Горецького, І. Кириченка «Націоналістичне шкідництво в синтаксі сучасної української літературної мови» [3] та низки інших, а отже, зміною ідеологічної політики в Радянському Союзі щодо України та української мови, репресивним згортанням «українізації». І представників етнографічного напрямку (О. Курило, С. Смеречинський, М. Сулима, Є. Тимченко та ін.), і представників поміркованого (Л. Булаховський, О. Синявський та ін.) звинуватили в шкідництві і намаганні відірвати розвиток української мови від російської: «На мовному фронті українська контрреволюція, прикриваючись національною формою, проводила по суті велику шкідницьку роботу. Вона виявилася в тому, що останніми роками в питаннях творення української термінології, в питаннях української синтакси, – українську мову спрямовували на націоналістичні шляхи [16, с. 114]. Ця діяльність, на думку партійних «фахівців», базувалася, зокрема, на таких засадах: «... 3. Ігнорування й заперечення історично зумовлених шляхів розвитку укр. літературної письмової мови; тенденційне не критичне й антидіалектичне використання спадщини (за виключний непорушний зразок для наслідування бралася зразки старих літературних джерел; іноді навіть перекручувалося й тенденційно фальсифікувалося дані про мовний стан досліджуваних джерел). 4. Навмисна дискредитація післяжовтневої доби розвитку укр. літ. мови, доби нечуваного поширення сфер чинності укр. літ. мови та якісного її піднесення (мову революційних пролетарських письменників, публіцистів, політичних діячів проголошувалося непоправною, зіпсованою «чужими» впливами тощо; ганьбилося й мову нашої преси, згори заперечувалося її ролі в процесі творення літературної мови, як масового поширювача мовного стандарту, оскільки шкідницькі елементи не в силі були зробити більшовицьку пресу плацдармом для поширення своєї, ворожої пролетаріатові мовної практики). 5. Свідоме відштовхування від наявних уже між кількома мовами спільних структурно-граматичних моментів, зокрема повсякчасне відштовхування від спільностей українсько-російських ...» [16, с. 149]. Конкретизуючи «мовні злочини» А. Хвиля згадує й про орудний предикативний: «Усування орудн. присудкового. Тип: «він є (був) ковалем», і безоглядне заступання його іншими конструкціями, особливо з «за» [16, с. 150]. Інші «поборники» називали такі твердження націоналістичними. Наприклад: «Ці твердження М. Сулими явно націоналістичні. На думку М. Сулими, все те, що є в сучасній українській літературній мові, що є фактом жовтневої літературної мови, не мусить мати місця в сучасній українській літературній мові, бо воно, на думку Сулими, постало як результат наслідування російської мови. Тільки націоналістичне засліплення може диктувати стати на такий шлях. Часто такого впливу, про який говорить М. Сулима, довести не

можна, бо це й не в більшості випадків вплив іншої мови, а явище, що постало в українській літературній мові шляхом звичайного мовного розвитку» [3, с. 46].

Такими «викривально»-декларативними статтями перервано дискусію щодо функціонування в українській мові предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** і спрямовано в єдине русло.

Наступні наукові розвідки, присвячені розглядуваним конструкціям з'явилися друком аж 1951 року в «Курсі сучасної української літературної мови». Л. Булаховський пише: «Виразно окреслену з погляду значення сферу вживання в сучасній мові має тільки знахідний відмінок з прийменником *за*. Він використовується тоді, коли ознака, виражена присудковим ім'ям, розглядається як надто нестала, нехарактерна, що заступає щось або когось іншого ... Уживання називного і орудного відмінка не відзначається такою чіткістю» [8, с. 46].

Л. Булаховський констатує, що семантичний критерій у виборі між предикативними конструкціями **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** неактуальний, оскільки не опертий на «живе мовне відчуття сучасного мовця», адже «орудний відмінок однаково легко може позначати ознаки різної тривалості, сталості, постійності» [8, с. 43, 45].

Розглядаючи формально-граматичні умови вживання **бути + Н. в.** і **бути + О. в.**, Л. Булаховський вважає, що еліпсис зв'язки **є** зумовлює використання називного предикативного, а 1) **бути** у формі минулого або майбутнього часу, умовному або наказовому способі і 2) препозитивність предикативного іменника щодо експлікованої зв'язки **бути** у формі теперішнього часу – орудного [8, с. 44–45].

На такі самі семантичні та формально-граматичні умови вживання **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** вказує і Б. Кулик [6, с. 42]. (Продовження ця думка отримала і в низці інших, монографічних і часткових наукових дослідженнях, наприклад: [5, с. 55; 14, с. 163]). Однак, він також звертає увагу на стилістичну марковану форму зв'язки **бути – єсть** – і вказівну частку **це**, які зумовлюють форму називного відмінка іменної частини присудка [6, с. 41]. Б. Кулик також твердить: «В розмовно-побутовій мові, а також в художньому стилі з метою експресивно-сміслового виділення присудка-дієслова зв'язка ставиться на кінці неповного речення після іменної частини присудка, напр.: *Жив у нас на селі козак Хмара; богатир був! (Вовч.)*» [6, с. 43]. Це з погляду сьогодення можна скваліфікувати як замасковане вкраплення в офіційно-витримане подання теоретичних постулатів і живомовного матеріалу надбань етнографічної української мовної школи. Обережно говорить мовознавець і про комплекс чинників, що впливають на вибір предикативної конструкції [6, с. 42]. Пор.: [7, с. 101; 10, с. 226 та ін.]

Відзначимо, що й погляди на вживання іменної частини у формі називного чи орудного відмінка при дієслівній зв'язці «бути» в теперішньому часі змінювалися. Б. Кулик зауважував, що «...коли сполучувана із зв'язкою **є** іменна частина стоїть у постпозиції, вона може мати як форму називного, такі і форму орудного відмінка» [6, с. 41], тобто вже визнавав вільне конкурування цих форм.

Найповніше, на нашу думку, описано як внутрішній механізм функціонування предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** формально-граматичні чинники вибору між ними в наукових статтях І. Вихованця [1] та Н. Ковбаси (Іваницької) [5], адже «відшукування умов, коли певна форма виключає інші, є одним із найголовніших завдань для з'ясування специфіки відповідної синтаксичної форми, особливо за потреби розмежувати синтаксичні форми

близькозначні» [1, с. 25]. Зауважимо, що мовознавці розглядають семантичний і формально-граматичний критерії як взаємозумовлені.

Для називного предикативного переважними умовами названо таке:

1. Форми минулого і теперішнього часу дієслова-зв'язки **бути** і потреба виразити наявність предикативної ознаки, зарахувати підмет до певного класу ознак, предметів [1, с. 26].

2. Експлікована дієслівна зв'язка **бути** у формі теперішнього часу [1, с. 26]: *Філософія є діяльність, що піддає сумніву та критичному перегляду всі авторитети, заборони, табу та вірування* (Г. Волинка); *Причина страждань є жадання* (І. Огородник); *Світ є нескінченно складна сукупність реальних відношень* (Г. Волинка).⁵ Ця ознака, на переконання Н. Іваницької, зумовлює вживання орудного відмінка [5, с. 58].

3. Наявність прислівників **завжди, постійно, повсякчас, будь-коли, повіки, довіку** [та інші, що підкреслює характерність, постійність ознаки підмета [1, с. 26]: *В неї завжди були красиві акуратні стопи* (С. Жадан); *У власній неспроможності вона завжди була твердо переконана* (Н. Сняданко), *В часи перепочинку, коли дивізійна пральня з дівчатами стояла недалеко від полку, ті лікті в Козакова були завжди старанно заштопані* (О. Гончар). Сучасна мовна практика порушує цей постулат: *Релігія розчарувала вас? – Ні, я завжди був атеїстом* (С. Жадан). (Пор. також з [14, с. 164])

4. Наявність вказівних часток **це, ось, то** [1, с. 26]: *Бо це була не просто музика, це була її, Шурина, власна сила, її порятунком, її майбутнє* (О. Гончар).

5. Потреба виразити присудкову ознаку порівнянням, сполучаючи іменник зі сполучниками **як, наче, неначе, мов, немов, ніби** [1, с. 26], або вживаючи підрядне речення означальне чи порівняльний зворот, або ж зіставляючи ознаки [5, с. 58]: *Для мене ви були немов святиня* (Леся Українка); *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Хата була простора, як загін* (П. Гуріненко); *А Ганна була, як і вона, удова, мала собі дочку-одиначку* (Марко Вовчок).

За нашими спостереженнями, зумовлює називний предикативний й уживання в структурі речення частки відзайменникового походження **собі**: *Він був скромний собі трудівник війни, сумлінний, завжди врівноважений* (О. Гончар), *Але сама собі була надзвичайно близька* (В. Підмогильний); *Був собі непоганий інженер і здібний лектор* (О. Забужко).

Орудний предикативний вживають за таких умов:

1. Форми майбутнього часу та наказового способу дієслівної зв'язки **бути**. На думку, І. Вихованця за таких умов використання орудного відмінка для іменника, що є частиною складеного присудка, є обов'язковим [1, с. 29; 5, с. 58]. Поєднання «будь, хай буде + іменник у Н. в.» – стилістично забарвлене, в яких форми наказового способу вживають із значенням умовного [5, с. 59].

2. Група присудка містить додаток, виражений родовим відмінком із прийменниками **у/в, для**, або обставину часу [1, с. 26; 5, с. 57], або підрядні речення з часовим значенням, прислівник **ще, знов, також** [5, с. 58]: *Само по собі все це, як і відмикання світла довгими осінньо-зимовими вечорами, ще не було б для Карла-Йозефа трагедією — куди гіршими симптомами ставали дедалі очевидніше знахабніння влади, а з ним і розмерзання в людях того внутрішнього пекла, що ім'я йому страх* (Ю. Андрухович); *...мама з дитинства привчила її — югославську дівчинку, — що потрібно завжди фарбувати нігті на руках і ногах, можеш не любити країну, в якій живеш, говорила вона, але нігті*

⁵ Речення запозичено Олесе Сулима Складений іменний присудок у науковому стилі // Українська мова. – 2010. – № 4. – С. 22–29.

мають бути нафарбовані, інакше це **буде з твого боку ще однією їм поступкою**... (С. Жадан). Друге речення, на наш погляд, цікаве тим, що орудний предикативний без шкоди для загальної семантики речення можна трансформувати у називний предикативний, оскільки в структурі цього речення наявна вказівна частка **це**: ... інакше це **буде з твого боку ще одна їм поступка**... Це стосується випадків, коли іменна частина виражена і іменником, і прикметником, проте мовна практика фіксувала і фіксує перевальне вживання називного предикативного: *Пробачте, — сказав незнайомий ховаючи черепашку в кишеню, — вона **ще не дуже вихована*** (В. Владко); *Он у нього сім'я, вже дітей троє, а Стьопа, друг колишній, мало того, що досі не женився, а тепер **ще й покалічений*** (В. Лис); ...*тоді він **ще був живий**, і ми пішли слухати арабську музику* (С. Жадан); *Втім, тоді, коли народилася донька Марлен, богиня Марлен **була ще зовсім молоденькою і не такою знаменитою*** (В. Лис).

3. Препозиція іменної частини складеного присудка щодо дієслівної зв'язки [1, с. 26]: **Одним із здобутків синтаксичної теорії є трактування речення як багаторівневої, ієрархічно організованої одиниці, структурні елементи якої перебувають у взаємозв'язку і взаємодії** (В. Гошилик)

4. Інверсійний порядок головних членів речення, зокрема позиція дієслівної зв'язки перед підметом [5, с. 57].

Визначаючи умови вживання предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.**, І. Вихованець і Н. Іваницька вважали їх або близькозначними [1, с. 25] або рівноцінними, взаємозамінними [5, с. 56]. Отже, спостерігаємо хитання між синонімічними і варіантними відношеннями. Сприяло цьому й видання «Словника української мови» в 11 томах, що в ньому без пояснень подано форми називного й орудного предикативного (том 1, с. 264).

Не зважаючи на те, що протягом тривалого часу науковці дискутують про умови вживання називного й орудного предикативних, однастайності не досягнуто. Зокрема, це стосується погляду на граматичну форму іменникового компонента при дієслівній зв'язці **бути** і минулому часі: І. Вихованець типовим вважає називний відмінок [1, с. 26], Л. Булаховський, Б. Кулик – орудний [6, с. 42; 8, с. 44], а Н. Ковбаса (Іваницька) – взаємозамінними [5, с. 56].

На початку XXI ст. можемо говорити про початок третього етапу в розвитку предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** Хоча й, з одного боку, констатуємо, що семантичного критерію у виборі між досліджуваними видами присудків мовознавці загалом дотримуються. Крім того, віртуальні «Словники України on-line», розроблені на основі CD-версії 3.2 (2008 р.) сприяють ширшому використанню саме орудного предикативного, бо саме цю форму подають на першому місці: «**БУТИ** з ор., наз. і (з прийм. за) знах. в. (як зв'язка в іменному складеному присудку) [<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>].

Проте, з іншого боку, І. Вихованець і К. Городенська вже фіксують варіантність розглядуваних предикативних конструкцій: «Форма **є** не має такого закріплення, бо, крім називного, може поєднуватися і з орудним відмінком, пор.: *Сестра **є чула й добра*** і *Сестра **є чулою й доброю***. Найчастіше це буває тоді, коли присудковий прикметник має семантичний модифікатор ... [...]. Її форми [іменникової частини] так само розподіляються між називним і орудним відмінками іменників, а саме: нульова форма теперішнього часу закріплена за називним, для інших особово-часових, а також для родово-часових і способових форм немає обмежень у використанні обох присудкових форм іменників...» (розрідження моє. – С. Х.) [2, с. 369].

Мовознавці продовжують наукові пошуки в окресленій царині, беручи за методологічні засади принцип функціоналізму. Наприклад, О. Сулима розглянула особливості функціонування складеного іменного присудка в науковому стилі. На її думку, «серед основних засобів вираження найбільшу частку становить нульовий вияв зв'язки і форма називного або форма теперішнього часу дієслова **бути** і форма орудного відмінка іменника, адже вони передають семантику тотожності, включення або причиново-наслідкової залежності двох пропозицій. [...] Речення з присудками **є + н.в. іменника** є стилістично маркованими, тобто мають виражений книжний характер» [13, с. 25].

Висновки і перспективи (Discussion). Проаналізований матеріал дав змогу зробити такі основні висновки:

1. Орудний предикативний в сучасній українській мові поряд із називним є нормативний.

2. Називний предикативний (незалежно ні від морфологічного вираження іменної частини складеного присудка, ні від граматичного оформлення дієслівної зв'язки **бути**) вважають національно маркованою синтаксичною особливістю української мови.

3. Предикативні конструкції **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** спочатку сприймали як синонімічні. На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки їх кваліфікують як варіантні.

4. Умови вживання предикативних конструкцій **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** протягом кінця XIX – початку XXI ст. уточнювали, деталізували, дотримуючись основних позицій, викладених у працях мовознавців 20-их – 30-их рр. XX ст. О. Курило, О. Синявського, Є. Тимченка та ін.

Хоча предикативні конструкції **бути + Н. в.** і **бути + О. в.** визнано за варіантні, однак спираючись на конструктивні міркування деяких своїх попередників і на власні спостереження, подаємо кілька рекомендацій:

1. Перевагу потрібно надавати предикативній конструкції **бути + Н. в.**

2. До умов, де використання орудного предикативного семантично й граматично зумовлене, зараховуємо такі:

– якщо група присудка містить додаток, виражений родовим відмінком із прийменниками **у/в, для**, або обставину часу, прислівник **ще, знов, також**;

– якщо іменна частина складеного присудка розташована препозитивно щодо дієслівної зв'язки **бути**.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Називний, орудний і знахідний відмінки у функції присудка / І. Р. Вихованець // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 8. – С. 23–33.

2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; [за ред. І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.

3. Горецький П. Націоналістичне шкідництво в синтаксисі сучасної української літературної мови / П. Горецький, І. Кириченко // Мовознавство. – 1934. – № 3–4. – С. 40–62.

4. Каганович Н. «Проти «народництва» в мовознавстві (Куди йде українська літературна мова?) // Прапор марксизму. – 1930. – № 1. – С. 51.

5. Ковбаса Н. Л. Форми називного та орудного відмінків у ролі іменної частини складеного присудка / Н. Л. Ковбаса // Питання мовної культури. – 1969. – Вип. 4. – С. 55–62.

6. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. Ч. II. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1965. – 283 с.
7. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – Вид. 3-тє. – К. : Книгоспілка, 1925. – 250 с.
8. Курс сучасної української літературної мови. Т. II. Синтаксис / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951. – 408 с.
9. Підвищений курс української мови / За ред. проф. Л. Булаховського. – Х. : Держ. вид-во «Радянська шк.», 1931. – 340 с.
10. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – [Б. м.] : Література й мистецтво, 1930. – 367 с.
11. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / В. Сімович. – Київ – Ляпці?, 1919. – 584 с.
12. Смеречинський С. Куди йде українська мова? / Сергій Смеречинський // Записки ВУАН ; За головним редагуванням голови Відділу акад. Агатангела Кримського. – К., 1928. – С. 185–203.
13. Сулима О. Складений іменний присудок у науковому стилі / Олеся Сулима // Українська мова. – 2010. – № 4. – С. 22–29.
14. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. акад. АН УРСР О. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
15. Тимченко Є.К. Номінатив і датив в українській мові / Євген Тимченко. – К. : УАН, 1925. – 66 с.
16. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. —399 с.

References

1. Vykhoanets I. R. Nazyvnyi, orudnyi i znakhidnyi vidminky u funktsii prysudka [Nominative, insrtumental and accusative cases in the function of the predicate] / I. R. Vykhoanets // Ukrainska mova i literatura v shkoli. – 1973. – № 8. – S. 23– 33.
2. Vykhoanets I. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy : akadem. hramatyka ukr. movy [Theoretical morphology of Ukrainian: grammar of Ukrainian for academic purposes] / Ivan Vykhoanets, Kateryna Horodenska ; [za red. I. Vykhovantsia]. – K. : Univ. vyd-vo «Pulsary», 2004. – 400 s.
3. Horetskyi P. Natsionalistychne shkidnytstvo v syntaksi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Nationalist harm in the syntax of the modern Ukrainian literary language] / P. Horetskyi, I. Kyrychenko // Movoznavstvo. – 1934. – № 3–4. – S. 40–62.
4. Kahanovych N. «Proty «narodnytstva» v movoznavstvi (Kudy yde ukrainska literaturna mova?) ["Against" populism "in linguistics (What's the future of Ukrainian ?)"]// Prapor marksyzmu. – 1930. – № 1. – S. 51.
5. Kovbasa N. L. Formy nazyvnoho ta orudnoho vidminkiv u roli imennoi chastyny skladenoho prysudka [Forms of the nominative and instrumental cases as a nominal part of the predicate] / N. L. Kovbasa // Pytannia movnoi kultury. – 1969. – Vyp. 4. – С. 55-62.
6. Kulyk B. M. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : pidruch. dlia fakultetiv movy i literatury pedahohichnykh instytutiv. Ch. II. Syntaksys [The course of the modern Ukrainian literary language: a textbook for literary and language departments of pedagogical institutions. Part II. Syntax] / B. M. Kulyk. – K. : Rad. shk., 1965. – 283 s.

7. Kurylo O. Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Attention to the modern Ukrainian literary language] / O. Kurylo. – Vyd. 3-tie. – K. : Knyhospilka, 1925. – 250 s.
8. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. T. II. Syntaksys [Course of the Modern Ukrainian literary language. V. II. Syntax] / [za red. L. A. Bulakhovskoho]. – K. : Rad. shk., 1951. – 408 s.
9. Pidvyshchenyi kurs ukrainskoi movy [Advanced course of Ukrainian] / Za red. prof. L. Bulakhovskoho. – Kh. : Derzh. vyd-vo «Radianska shk.», 1931. – 340 s.
10. Syniavskiy O. Normy ukrainskoi literaturnoi movy [Standards of the Ukrainian literary language] / O. Syniavskiy. – [B. m.] : Literatura y mystetstvo, 1930. – 367 c.
11. Simovych V. Hramatyka ukrainskoi movy dlia samonavchannia ta v dopomohu shkilnii nautsi [Grammar of the Ukrainian language for self-study and school science] / V. Simovych. – Kyiv – Liaptsig, 1919. – 584 s.
12. Smerechynskiy S. Kudy yde ukrainska mova? [What's the future of the Ukrainian language?] / Serhii Smerechynskiy // Zapysky VUAN ; Za holovnym redahuvanniam holovy Viddilu akad. Ahatanhela Krymskoho. – K., 1928. – S. 185–203.
13. Sulyma O. Skladyeni imenniy prysudok u naukovomu styli [A compound nominative predicate] / Olesia Sulyma // Ukrainska mova. – 2010. – № 4. – S. 22–29.
14. Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys [Modern Ukrainian literary language. Syntax] / za zah. red. akad. AN URSS O. K. Bilodida. – K. : Nauk. dumka, 1972. – 515 s.
15. Tymchenko Ye.K. Nominatyv i datyv v ukrainskii movi [Nominative and Dative cases in the Ukrainian language] / Yevhen Tymchenko. – K. : UAN, 1925. – 66 s.
16. Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu: Dok. i materialy [Ukrainian in the XX century: history of linguocide] / Uporiad.: L. Masenko ta in. — K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akad.», 2005. —399 s.

УСЛОВИЯ УПОТРЕБЛЕНИЯ ИМЕНТЕЛЬНОГО И ТВОРИТЕЛЬНОГО ПРЕДИКАТИВНОГО В СОСТАВНОМ ИМЕНТЕЛЬНОМ СКАЗУЕМОМ

С. В. Харченко

Аннотация. В статье изложены основные взгляды языковедов на развитие условий употребления именительного и творительного предикативного в составном именном сказуемом украинского языка на протяжении конца XIX – начала XXI в. Установлено, что 1) творительный предикативный в современном украинском языке наряду с именительным имеет статус нормативного; 2) именительный предикативный (независимо ни от морфологического выражения именного части составного сказуемого, ни от грамматического оформления связки **бути**) считают национально маркированной синтаксической особенностью украинского языка; 3) предикативные конструкции **бути + Н. в.** и **бути + О. в.** сначала воспринимали как синонимические, а на современном этапе развития языковедческой мысли их квалифицируют как варианты. Определено, что условия употребления предикативных конструкций **бути + Н. в.** и **бути + О. в.** на протяжении конца XIX – начала XXI в. только детализировались, развивая научные достижения языковедов 20-ых – 30-ых годов XX в. Изложены основные рекомендации: давать предпочтение предикативной конструкции **бути + Н. в.**, а творительный предикативный употреблять, если в группе сказуемого есть дополнение, обстоятельство времени, наречие **ще, знов,**

*також, а также если именная часть составного сказуемого находится препозитивно по отношению к связке **бути**.*

***Ключевые слова:** предикат, составное именное сказуемое, именительный предикативный, творительный предикативный, семантический критерий*

CONDITIONS OF USE OF NOMINATIVE AND INSTRUMENTAL PREDICATIVE IN A COMPOUND PREDICATE NOMINATIVE

S.V. Kharchenko

***Abstract.** The paper describes the basic linguists' views on the development of conditions of use of nominative and instrumental predicative in a compound predicate nominative in Ukrainian in the period of the end of the XIX-th and beginning of the XXI-st centuries. It is proved that 1) both an instrumental predicative and a nominative one have a norm status; 2) a nominative predicative (it doesn't depend on a morphological expression of a nominative part and a grammatical expression of a link verb **бути**) is considered to be a marked syntactic feature of the Ukrainian language. 3) predicative constructions **бути + Н. в.** и **бути + О. в.** were understood as synonymic, but nowadays in linguistic studios they are qualified as variant.*

*It is determined that conditions of use of predicative constructions **бути + Н. в.** and **бути + О. в.** in the period of the end of the XIX-th and beginning of the XXI-st centuries were clarified and described in details in accordance with the achievements compiled in the works of linguists of 20-ies and 30-ies of the XX-th century. Basic recommendations are highlighted. They deal with the preference of use of a predicative construction **бути + Н. в.**, and an instrumental predicative should be used if a group of a predicate has an object which is expressed by a genitive case and prepositions **у/в, для**, or the adverbial modifier of time, adverbs **ще, також, знов**, and when a nominative part of a compound predicate is before a link verb **бути**.*

***Keywords:** a predicate, a compound predicate nominative, nominative predicative, instrumental predicative, a semantic criteria*

УДК 811.111'04'373.46

ПРИЗВИЩЕВА СИСТЕМА СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОГО ПЕРІОДУ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ АПЕЛЯТИВНОЇ ЛЕКСИКИ: ЛІНГВІСТИЧНІ Й СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

О. Я. ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Київський національний лінгвістичний університет (м. Київ)

E-mail: oxanadobrovolska@ukr.net

***Анотація.** Статтю присвячено актуальній проблемі виявлення і опису характерних особливостей прізвища середньоанглійського періоду як складної соціолінгвістичної та історичної категорії антропонімів періоду активного становлення англійської прізвищевої системи, зокрема його номінативної, ідентифікаційної та суспільно-правової функції як факторів, що зумовлюють вибір матеріалу дослідження апелятивної лексики середньоанглійського періоду. Головна увага в роботі акцентується на тому, що у сучасному мовознавстві дослідження прізвища як лінгвістичного та соціально-правового утворення, що виникло і функціонувало у певних умовах як необхідний елемент людського спілкування і мислення, містить два аспекти: лінгвістичний (де аналізують внутрішню структуру прізвища) та соціолінгвістичний, у якому антропонімічні*